

Mad, krop og moral i det moderne samfund

*Mad er mere end næring til kroppen, og færdigretter omgives med skepsis.
Det giver en lille interview-undersøgelse fingerpeg om.*

Af Marit Nørgaard Petersen

Kroppen er afhængig af mad. Uden mad vil vi ikke kunne fungere og leve. Men mad er mere end næring til kroppen. Den indgår i det kompleks af moraliserede normer, værdier og forventninger, som vi kalder vores hverdag. I vores dagligdag er mad en social og kulturel udtryksmulighed, fordi vi spiser af grunde, som ikke kun handler om at blive mætte. Her prøver jeg at kigge på, hvad vestlig moderne kultur gør ved vores forhold til mad.

Sidste forår var jeg i praktik på et reklamebureau i Århus, hvor jeg var med til at lave en undersøgelse af nogle menneskers tanker om mad. Jeg arbejdede sammen med en anden humanist. Vi skulle egentlig kun have undersøgt kvinder, men der blev skiftet ud i medarbejderstaben på bureauet, og det endte med, at undersøgelsen blev bredt ud til også at inkludere mænd. Vi interviewede 12 kvinder og to mænd, hvoraf hovedparten havde forbindelse til medarbejdere på bureauet. De var familie, venner og bekendte, og kun én var hentet helt uden for denne sammenhæng via et telemarketing selskab.

Undersøgelsen var ikke repræsentativ - den havde skrøbelige metodiske ben at stå på. Men det var dog tilstrækkeligt på reklamebureauet. Formålet var at undersøge, hvordan interviewpersonerne forholdt sig til færdigretter og til mad i bredere forstand. Som udgangspunkt eksisterede ikke nogen præcis definition af færdigretter, men vi betragtede overordnet færdigretter som mad, der er forberedt, og som der ikke skal gøres noget ved, fordi den allerede er færdig.

Det kan forstås bredt og spænde ud over alle dagens store og små måltider, eller det kan forstås som kun at gælde fx aftensmåltidet. Hermed vil den bolle, man køber hos bageren om morgenen, den frosne hjemmelavede suppe, man varmer til frokost, eller den færdige lasagne, som man køber i supermarkedet alle kunne indeholdes under betegnelsen færdigmad. På reklamebureauet tænkte vi mest på supermarkedsprodukter og ikke på den pizza eller pitakebab, man henter fra den lokale restaurant eller Shawarmabar.

Vi tog udgangspunkt i et begreb om et nemt, bekvemt og hurtigt produkt, som man i fødevarerbranchen betegner med det engelske udtryk *convenient*. *Convenience*produkter kan være hel- eller halvfabrikater, hvilket betyder, at de ligger på en skala fra delvist færdiglavede til fuldt forberedte og klar til fx at blive lunet.

I vores beskedne undersøgelse viste der sig hos de adspurgte en enorm skepsis over for færdigretter. Denne skepsis kan naturligvis ikke tages for den absolutte sandhed om færdigmad i Danmark og andre vestlige

lande, dertil er grundlaget for undersøgelsen og interviewene alt for lille. Derfor støtter jeg mig også til større undersøgelser, foretaget af den britiske kultursociolog Deborah Lupton, og til hendes tilgang til mad, krop og subjektivitet. Især hendes bog *Food, the Body and the Self* er interessant.

Deborah Lupton hævder ikke overraskende, at mad er mere end næring til kroppen, og at vi spiser af flere grunde end for at blive mætte. Hun skriver ikke specifikt om færdigretter, men om de valg, vi tager i forhold til mad, og om de præferencer, vi har.

Valg og præferencer er netop interessante faktorer i forhold til en forståelse af grundlaget for den voldsomme skepsis, som vi mente at kunne iagttage hos de 14 personer, vi interviewede. Med hjælp fra Deborah Lupton vil jeg udlægge en mulig forklaringsmodel i relation til skepsissen. Modellen indeholder tre forhold: et moralforhold, et essensforhold og et kønsforhold. Disse tre forhold er naturligvis sammenkædede, men jeg vil behandle dem adskilte for overskuelighedens skyld.

Moralens opdeling i "os" og "de andre"

Først moralforholdet: Her er det, jeg i første omgang har kunnet drage nytte af Luptons tankegang. Hun antager som udgangspunkt, at vores kropserfaringer konstrueres eller medieres af samfundet og kulturen. Hun forsøger at vise, på hvilke måder erfaringerne konstrueres. Hendes perspektiv er socialkonstruktivistisk; dvs., at kroppen, kønnet og maden er størrelser, der konstrueres i det sociale i kraft af menneskelig ageren.

Deborah Lupton diskuterer, hvordan der i kulturen kan observeres forskellige maddiskurser. Hendes mål

er på samme tid at belyse nogle praktiske forhold omkring mad, spisning og madlavning, og at se mad som et abstrakt, sociologisk fænomen. Hun inddrager klassikere som fx Foucault og Mary Douglas.

Det meste af hendes materiale er fra populærkulturen. Fx henviser hun til forskellige aviser og ugeblade, og hun har selv et temmelig omfangsrigt interviewmateriale, som jeg dog ikke skal gøre rede for her. Hun er opmærksom på, at analyserne er kulturspecifikke og begrænser sig til en primær vestlig kontekst. Desuden bør man holde sig for øje, at der er forskel også England og Danmark imellem, og at Luptons materiale er fra 80'erne og 90'erne.

Det er ikke min pointe her at bruge tid på en uddybet definition af et morallbegreb, men jeg anvender moral ud fra den betragtning, at mad kan klassificeres og placeres i kategorier af fx godt/dårligt eller levende/dødt. Deborah Lupton hævder, at vi skal se madlavning som en form for moralsk proces, hvor maden transformeres fra naturtilstand og ind i kulturen; vi tæmmer altså således maden ved i tilberedningen at civilisere den.

En af de hendes væsentligste pointer er selve beskrivelsen af, hvordan mad taler til de stærke følelser. Vi kender fx alle sammen situationen, hvor noget bestemt mad synes virkelig lækker for kort tid efter at være uappetitlig, fordi den har stået for længe eller for varmt. Der ikke langt fra glæde til noget nær afsky. Hos interviewpersonerne i undersøgelsen på reklamebureauet gjorde mange sig de samme tanker om færdigretter. De ekstreme følelser kom frem, og færdigretterne kategoriseredes som ulækre og uønskede/uspiselige:

Det minder om industrikøkkener og gigantiske gryder, hvor det hele bliver lavet i. Total storkøkken. Når der skal 1 teskefuld salt i, så kommer de med deres 5 kilo-sække, det har jeg altså svært ved at forholde mig til! (34-årig mand).

Sådan var billedet, selv om det er groft opstillet her. Ulækker mad forurener kroppen og forstyrrer dens renhed. Der er ikke langt fra, at noget mad er ulækkert og til, at det bliver forkert eller forkasteligt at sætte tænderne i den: "Mad er noget som man laver selv, som ser lækkert ud, dufter godt og som man oftest spiser i selskab med andre mennesker", er en temmelig almindelig opfattelse, og det kan færdigmaden ikke leve op til. I det mindste hvis man vælger at se bort fra den type af færdigretter, som vi faktisk klassificerer som "lækre"! Det kunne fx gælde slagterens "hjemmelavede" leverpostej, eller delikatessens sortiment.

Vejen er ikke lang til fordømmelse over forkert adfærd i forhold til mad. I det efterfølgende citat blev en kvinde inspireret af, hvad hun mente at opleve hos nabofamilien. Hun udtrykte, at det var: "...ren McDonalds hjemme hos dem. Så tænker jeg; nå, det er sådan, de lever!" (33-årig kvinde). Fra et moralsk ståsted fremstår altså moralsk korrekte handlinger og moralsk ukorrekte handlinger.

Den glorificerede fortid

Det næste forhold vil jeg kalde de essentialistiske forestillinger om mad. Inden for antropologien og kulturfagene taler man om en modstilling mellem essens og proces. Proces er et forløb, hvor fænomener er i konstant forandring, eller - sagt på en anden måde - er under konstant (re-) konstruktion. Essens er hævdelser af en fast kerne, en uforanderlig enhed.

Der er to udsagn i empirien, som er karakteristiske for denne forestilling, og som vi mødte igen og igen, når vi interviewede: "Så vil jeg hellere lave det selv" og "Mad lavet fra bunden er nu engang det bedste". Det indicerede for os, at mange interviewpersoner - uden at sige det direkte - kredsede om et 'engang', om en fortid forskellig fra den erfarede nutid. Indirekte forbandt de fortiden med den hjemmelavede mad og nutiden med en risiko for at ende i en fastfood tilværelse.

På et generelt plan kunne man vove at påstå, at fortiden på den måde altså kan komme til at repræsentere noget mere værdifuldt end nutiden, noget som er værd at længes tilbage til eller at søge at genskabe. Tager vi igen tager fat i Deborah Lupton, så har hun beskrevet det samme fænomen på baggrund af de informanter, hun har haft. Hun siger i sin bog, at vi konstruerer en forskel på fortid og nutid. Vi skaber idéer om, hvordan verden var før, og hvordan den er nu.

Det forenkede ræsonnement lyder, at vi har bevæget os fra det simple til det komplekse; tidligere havde man fx ikke stress, og man behøvede øjensynlig heller ikke at bekymre sig så meget om, hvad man spiste, fordi erindringen ikke fortæller os noget om livsstilsdebatter og sundhedsbølger af det omfang, som vi kender det i dag.

I dag er der risiko for både salmonella, kogalskab, uoverskuelige konsekvenser af berigede fødevarer, fedme-epidemi og så videre. Forvirringen tiltager, når de informationer, som kommer, er modsatrettede, og herfra er det desværre fristende at konkludere, at tilværelsen nok alt i alt var mere tryk i 'gamle dage', før udviklingen og teknologien for alvor satte ind.

På Syddansk Universitet sidder ph.d.-stipendiaten Sascha Qvortrup, som har skrevet en fascinerende bog om kroppens kulturhistorie, og med den kan man finde en parallel til Deborah Luptons udlægning af drømmen om det naturlige. Sascha Qvortrup analyserer kroppen, og hun taler om, hvordan den kan ses som en kulturel naturlighed. Kulturel naturlighed afspejler et forhold,

hvor mennesket har et behov for at lade kroppen komme til orde. At kroppen kommer til orde betyder, at det er kulturelt acceptabelt at anse kroppen for naturlig.

Hun siger yderligere, at kropskulturen i dag betegner en særlig kvindelig omgang med kroppen, fordi kvinden ofte forbindes med det sanselige, det irrationelle - med natur. Vi er optagede af en følsomhed for kroppen og giver os hen til den gennem fx meditation, kropsterapeutiske øvelser og erotik. Som jeg før var inde på, gav størstedelen af de mennesker, vi interviewede, udtryk for, at de foretrak selv at lave mad, og helst mad "fra bunden", eller de ville købe økologisk. Uanset om dette svarer til personernes faktiske handlinger eller ej, er det netop et billede på en forbindelse mellem krop og natur:

Naturen og kroppen får i denne tid karakter af den instans, som alt i sidste ende kan henføres til. Naturen og kroppen er fundamentet, der iscenesættes på en måde, så det fremstår, som var de urokkelige. Alt finder sin dybeste og inderste forklaring i disse (Qvortrup 1999;111).

I den kulturelle naturlighed ligger en søgen efter noget oprindeligt, det ubetvivlelige; altså essensen eller kernen, og denne søgen er en følelsesmæssig higen: "Hvis maden smager godt så bliver man godt tilpas og glad inden i. At sidde og stikke i en gammel sur bøf, det gider jeg ikke!" (34-årig mand).

I naturen er desuden indeholdt en form for dobbelt nostalgi, fordi vi søger tilbage i historien, og samtidig tilbage i os selv. Sascha Qvortrup siger fx, at vi som voksne er distancerede fra naturen. Og for at genskabe forbindelsen mellem menneske og natur, må man forsøge at genfinde en barnlighed. Det betyder ikke, at man skal gå i barndom, men at der er visse psykoanalytiske forklaringer på nostalgien. Her kunne man fx skæve til Julia Kristevas tanker om abjektion og moderlighed som en måde at komme videre med denne problemstilling på. Uden at jeg dog skal ofre denne diskussion mere plads og tid her.

Men når vi i vores forestilling ønsker os tilbage til en skønnere tid, så er det lige så meget, fordi nutiden er bundet op på en bekymring eller en angst for noget kunstigt. Deborah Lupton beskriver, hvordan der i vores moderne verden ofte er relateret for mange valg til mad og for mange moralske dilemmaer.

Vi har ikke mulighed for at følge maden fra det, vi forestiller os er dens naturtilstand og til kulturproduktet på hylderne i supermarkedet, og dette faktum kan gøre os angste. Ikke mindst, fordi der ligger en stor moralsk betydning i vores forhold til den mad, vi spiser. I et foregående citat beskrev jeg fx, hvordan en kvinde var lynhurtig til at stemple sin nabo som en person fra et hjem, hvor der var gået 'ren McDonalds i det hele'. Angsten forstærkes af, at der er en stor del personlighed bundet op på det projekt, som går på ud at vise gennem maden, hvem vi er. Udadtill og over for os selv. Deborah Lupton har bragt mig nærmere en forklaring på, hvorfor vi mødte et så kategorisk nej til færdigretter i undersøgelsen på reklamebureauet. Hun skriver, at:

...the continual opposition of 'processed/artificial' and 'natural' foods is a response to uncertainty. If we can believe that a food is 'natural', then we feel better about eating it. In the context of a climate of risk and uncertainty, being able to hold on to such binary oppositions and their moral associations makes it easier to live one's everyday life". (Lupton 1996; 92).

Det er et livsvilkår, at vi søger orden i en kaotisk verden, og dette forhold er ikke mindre vigtigt i relation til mad og krop. Vi har brug for at kunne referere til noget mere stabilt end os selv, og derfor forsøger vi netop at alliere os med naturen.

Kvinde-madkultur

Det tredje og sidste forhold af betydning for interviewpersonernes opfattelse af færdigretter og af mad i bredere forstand er spørgsmålet om, hvilken rolle kønnet og kønsforskelle spiller i dag. Her kommer jeg til kort over for de mange, som ved langt mere om køn end jeg, og jeg vil endda tillade mig at behandle emnet meget kort.

Lisbeth Haastrup fra Institut for Arkæologi og Etnologi i København fremhæver i sin artikel "Kvindes madkultur" en speciel kvindes rolle i relation til maden og om en speciel kvinde-madkultur. De fleste vil nok i dag modsætte sig at tale om kvindes særlige madkultur og kalde det både kategorisk og reducerende. Kvinder udgør ikke nogen homogen gruppe. Men jeg vil alligevel nævne nogle af hendes pointer. Hun hævder, at kvinder bruger mad som en repræsentation af sig selv og deres familie. Det er også rigtigt, men det gælder bare ikke kun for kvinder, og det er Lisbeth Haastrup selvfølgelig opmærksom på, men hun ser alligevel bort fra det.

Jeg vil hævde, at det, vi kan se ud fra den relativt begrænsede undersøgelse om færdigretter, er, at mænd også bruger mad som repræsentation. De gør det bare ofte på en anden måde end kvinder. Men Lisbeth Haastrup har ret i, at maden og måltiderne giver kønnene en udtryksmulighed for at hoppe ind og ud af etablerede roller. En af de unge kvinder i undersøgelsen sagde fx, at hun "når vi rigtig skal hygge os" (29-årig kvinde), kan skifte fra at være den sportsaktive og udfarende kvinde til "at lave mad og lege husmor" (29-årig kvinde).

Forklaringsmodel

Ud fra nogle erfaringer fra 14 interview, lavet på Vision reklamebureau om opfattelser af mad og færdigretter, har jeg forsøgt at give et bud på, hvordan mad i en kulturanalyse betragtes som mere end næring til kroppen. Undersøgelsen er ikke repræsentativ, men den har alligevel givet mig en mulighed for at opstille en trebenet forklaringsmodel.

For det første er valg af mad og tanker om mad styret af relationelle forhold. Vi orienterer os i et moralsk univers af "dem" og "os", fx ved at bifalde eller fordømme hinandens madvaner. Dernæst er madforholdet karakteriseret ved en søgen bagud, i historien og i os selv. Vi søger at glorificere fortiden, fordi nutiden og fremtiden jager os en skræk i livet med en

strøm af advarsler om fx salmonella og tilsætningsstoffer. I forlængelse heraf ligger der ligeledes noget tryk i at holde kendte mande- og kvinderoller inden for rækkevidde, for på den måde vil muligheden for fx at springe ind i den velkendte husmoderrolle altid foreligge.

Marit Nørgaard Petersen er cand. mag. i etnografi og europæiske kulturstudier.

www.norgaard-petersen.dk

Litteraturliste:

Vision Reklamebureau A/S: *Kærlighed og Færdigmad. Mad, Mod og Meninger om Convenience Food*. 2001.

Haastrup, L.: "Kvindens madkultur", i Helweg-Larsen, Pedersen og Tønnes-Pedersen *Kvinder, Krop og Kultur*, pp.339-351. Gyldendal, Kbh. 2000.

Lupton, D.: *Food, the Body and the Self*. Sage Publications. London, Thousand Oaks, New Delhi. 1996.

Qvortrup, S.: *Kroppens Kulturhistorie. Synd og Sundhed i det 20. Århundrede*. Anis. Frederiksberg. 1999.